

7. Пісоцький В. Функціонування Єдиного ринку Європейського Союзу на сучасному етапі / В. Пісоцький / Зб. праць вчених Інституту світової економіки і міжнародних відносин НАН України. 1999. – Вип. 21. – С. 43–47.

8. Управління в Європейському Союзі: Навч. посібник / О.Я. Кравківський, О.С. Киричук, О.Ю. Мороз та ін.; за заг. ред. О.Я. Кравківського, О.С. Киричука. – Львів: ЛРІДУ НАДУ, 2014. – 208 с.

9. Шнирков О. Торговельна політика Європейського Союзу: Монографія / О. Шнирков. – К.: Видавництво поліграфічний центр «Київський університет», 2005. – 152 с.

10. Marynina S.V. Impact of the European Union trade policy on international trade / S.V. Marynina // Актуальні проблеми економіки. – 2014. – 1 (151). – Р. 36–42.

УДК339.976:336.227.3

А.В. МАКСИМЕНКО,

к.е.н., доцент кафедри міжнародного обліку і аудиту, Київський національний економічний університет ім. Вадима Гетьмана

Міжнародне податкове планування під призмою офшорних юрисдикцій

Розкрито сутність офшорних зон як інструменту міжнародного податкового планування. Досліджено генезу розвитку офшорного бізнесу, ідентифіковано етапи виникнення офшорних юрисдикцій. Проаналізовано динаміку розвитку офшорного бізнесу, визначено основні напрями та перспективи його розвитку.

Ключові слова: податки, податкове планування, офшорні юрисдикції, податкові угоди.

А.В. МАКСИМЕНКО,

к.э.н., доцент кафедры международного учета и аудита,

Киевский национальный экономический университет им. Вадима Гетьмана

Международное налоговое планирование под призмой офшорных юрисдикций

Раскрыта суть офшорных зон как инструмента международного налогового планирования. Исследован генезис развития офшорного бизнеса, идентифицированы этапы возникновения офшорных юрисдикций. Проанализирована динамика развития офшорного бизнеса, определены основные направления и перспективы его развития.

Ключевые слова: налоги, налоговое планирование, офшорные юрисдикции, налоговые соглашения.

A. MAKSYMENKO,

Ph.D. in economics, associate professor, Kyiv National Economic University named by Vadym Hetman

International tax planning under the prism of offshore jurisdictions

The essence of offshore zones as an instrument of international tax planning is explained. The genesis of offshore business is investigated, the stages of the emergence of offshore jurisdictions are identified. The dynamics of offshore business are analysed, the main trends and prospects of its development are determined.

Keywords: taxes, tax planning, offshore jurisdiction, tax treaties

Постановка проблеми. Важливим економічним інструментом міжнародного податкового планування є відкриття підприємств на територіях з пільговою системою оподаткування, тобто реєстрація компанії в офшорних зонах. Завдяки такій можливості компанії можуть мінімізувати свій податковий тягар та отримати додаткові переваги від своєї господарської діяльності. Водночас у офшорах можуть бути зареєстровані компанії, які входять у структуру ТНК та займаються проектами інвестування, тобто створенням певних активів в інших країнах для отримання відповідної вигоди. Слід зазначити, що ставлення до офшорних юрисдикцій є неоднозначним через те, що межа правомірності між податковим плануванням і ухиленням від сплати податків не є чіткою.

Проте офшорна діяльність є частиною міжнародного руху капіталу, що пояснює вигоди для інвестора від такої діяльності, тому у високорозвинених країнах офшорний бізнес вважається повністю законним.

Аналіз досліджень та публікацій з проблеми. Окремі питання проблематики офшорної діяльності досліджували у своїх працях російські вчені А.Л. Апель, М. Владимірова, А.С. Булатов, В.І. Бутов, Н.М. Васильєв, В.П. Вишневський, А. Вознюк, В. Гунько, А. Зимелев, Л.С. Кабир, М. Кордобов-

ська, Н. Смородинська, Г. Соколов, М. Стажкова, Д. Теунаєв, Д. Ушаков, М. Халдин, Э. Шамбост. З вітчизняних авторів цьому питанню приділяють увагу у своїх працях Д.А. Верлан, І.Г. Галкін, Д.Д. Коссе, Ю.Г. Козак, Е.В. Локатарьова, Н. Нетесова, В.Н. Сліпець та ін.

Під час дослідження також були використані розробки зарубіжних учених, таких як Шерман Г. Арнольд, Т. Беннет, Д. Гриффітс, Р.Л. Дернберг, Р. Джонс, А. Зороме, К. Коттке, Х. Маккана, Т. Ніл, Дж. Пеппер та ін., які висвітлюють різні аспекти застосування офшорних схем у податковому плануванні. Проте ряд питань цієї багатогранної наукової проблеми залишилися недостатньо розкритими, зокрема недостатньо уваги приділено генезу розвитку офшорного бізнесу, що дасть змогу ідентифікувати сучасні кордони застосування офшорного інструментарію міжнародного податкового планування для компанії.

Метою статті є виявлення особливостей формування та ретроспективного розвитку офшорних зон у контексті міжнародного податкового планування для визначення основних напрямів та перспективи їх трансформації.

Виклад основного матеріалу. Дослідження літератури з питань міжнародного податкового планування показало, що,

незважаючи на велику кількість публікацій щодо офшорного бізнесу, спроби дослідників визначити сутність офшорів не дають однозначної відповіді. Зокрема, МВФ вважає, що для офшорних фінансових центрів притаманні такі характеристики, як відносно велике число фінансових інститутів, які зайняті обслуговуванням ділових операцій нерезидентів; несумірність зовнішніх активів і зобов'язань фінансової системи з внутрішніми; забезпечення таких переваг: відсутність низьки податків (ставки податку становлять 0 відсотків) або істотно низький рівень оподаткування, відсутність ряду фінансових вимог та обмежень, банківська секретність і анонімність [1].

Міжнародна група по боротьбі з відмиванням злочинних доходів (Financial Action Task Force on Money Laundering – FATF – ФАТФ) відповідно до головних цілей своєї діяльності – дослідження наявних у світі юрисдикцій на предмет сприяння злочинній фінансовій діяльності – замість терміну «офшор» застосовує поняття не співпрацюючих країн і територій, з якого випливає, що сприятливий режим, що надається офшорними фінансовими центрами нерезидентам (легкість ведення бізнесу, конфіденційність), не створює надійного захисту проти легалізації доходів, нажитих кримінальним шляхом.

Своєю чергою, А. Зороме [2] представив математичну модель визначення офшорів на основі відношення суми чистого експорту фінансових послуг країною до її ВВП. Чим більше цей показник, тим більш імовірно, що країна є офшорною юрисдикцією. Порогове значення параметра для розвинених країн становило 0,65, для країн із ринками, що формуються, – 0,25. Водночас слід погодитися з позицією Б.А. Хейфеца [3], який вважає, що даний метод не враховує особливостей офшорів і не є репрезентативним. Однак це єдиний опублікований, статистично обґрунтований показник належності тієї чи іншої юрисдикції до офшорних фінансових центрів, що не враховує юридичну сторону питання.

Через розбіжності у списках і критеріях різних організацій, країн і авторів Б.А. Хейфец [3] запропонував використовувати всі вищеописані критерії шляхом підрахунку кількості списків офшорів, в які входить та чи інша юрисдикція.

Звертаючись до історичного аспекту питання, зауважимо, що бажання заощаджувати на податках у казну була близька приватному бізнесу ще з давніх часів. Афіна, встановивши 2% податок на імпорт, змусила купців продавати товари через сусідні території з безмитним режимом. Пізніше, щоб не платити англійський податок на імпорт, у 18-му сторіччі американські колоністи торгували через Латинську Америку. В тому ж столітті міська рада Женеви прийняла закон, що забороняв банкірам розкривати імена клієнтів – кому без згоди міської ради, зародилася тим самим основи банківської юрисдикції.

Ідея офшорного бізнесу з'явилася наприкінці XIX ст. і спиралася на судові інциденти британського правосуддя з питань оподаткування компанії, які вели свою діяльність поза межами Великобританії, але фактично управлялися і контролювалися на її території. Так, англійський суддя ставив питання: де постійно проживає директор, де знаходиться печатка, бухгалтерські записи, протоколи засідань, де приймаються рішення про переведення грошей? Якщо відповіді були «на території Великобританії», компанія вважалася податковим резидентом Великобританії. Цей прецедент і стали використовувати Бермуди і Багами, як частини залежних територій Британії, ко-

ли стали продавати перші нерезидентні компанії, директори яких знаходилися за межами цих островів [4].

Тому саме британські юристи, банкіри, страховики і судновласники розробили основи сучасної практики офшорного бізнесу. У момент свого зародження такий вид бізнесу був пов'язаний з використанням «зручної гавані для флоту». Із року в рік все більше суден світового флоту реєструються в офшорних юрисдикціях (більше 60% на 2009 рік). Основні причини такої тенденції – це символічні податки і незначні технічні вимоги до корабля. Тому зрозуміло, чому найбільшими світовими торговельними флотами володіють такі невеликі країни, як Панама, Бермудські острови, Ліберія, Мальта.

Після Другої світової війни промисловий капітал став швидко відроджуватися і орієнтуватися на товари, які необхідні були в мирний час. Великі компанії почали шукати можливості для вигідних вкладень, у тому числі і за кордоном, а уряди країн, які дуже постраждали від війни, були зацікавлені в коштах на реалізацію власних програм відродження економіки. Значна частина витрат уряду була покладена на платників податків, тому податки і платежі зросли в кілька разів. Але віддавати капітали після довгого періоду нестабільності і розрухи промисловці зовсім не хотіли. Ідеальним місцем для мінімізації податків були території колишніх британських колоній, які отримали самостійність, але не мали майже ніяких природних та інтелектуальних ресурсів.

Шляхом домовленостей цих країн законодавство налаштувалося на хвилю лібералізації податкового тягаря і валютного контролю, були інвестовані чималі капітали в телекомунікаційні засоби. Класичні офшорні юрисдикції ставали офшорними фінансовими центрами – країни, де на державному рівні залучається іноземний бізнес шляхом проведення спеціальної політики, яка включає в себе гарантовану низьку ставку податку та комерційну таємницю. Для цього створюється спеціальна інфраструктура та готуються фахівці. Великі західні корпорації отримали можливість проводити фінансові операції з мінімізації податкового навантаження. Більше того, створення великої кількості військових баз НАТО на території Карибського і Тихоокеанського басейнів стало вирішенням проблеми безпеки офшорних територій, в яких вже було сконцентрована велика кількість комерційної інформації.

До найстаріших офшорних юрисдикцій відносяться острови Мен, Гернси, Джерсі, Гібралтар і Панама. Саме ці країни і території досить довго обслуговували інтереси європейського бізнесу, вони проводили велику частину офшорних операцій. На початку 70-х почався бум офшорних центрів, у результаті до середини 90-х років у світі налічували близько 70 класичних офшорних юрисдикцій. До цього часу через офшорні зони проходило від 50 до 70% глобальних інвестиційних потоків. Після розпаду СРСР бізнесмени отримали можливість працювати через офшорні зони для виведення прибутку з інфляційної економіки. Звичайно, це призвело до негативного ставлення до офшорних юрисдикцій [4].

До порівняно недавнього часу питання офшорів не були в центрі уваги світової спільноти з низки причин. На національному рівні питання оподаткування, як правило, обговорювалися тільки з обмеженої точки зору, в той час як на міжнародному рівні увага була зосереджена на питаннях, які безпосередньо пов'язані з бідністю, експлуатацією і несправедливістю. Втім значний негативний вплив фінансової не-

стабільності, яка стала результатом лібералізації 1980–х і початку 1990–х, призвів до так званої кампанії провадження «Податку Тобіна», а також кампаній, пов'язаних із глобальною справедливістю, які також почали включати й фінансові питання. Таким чином, питання, пов'язані з функціонуванням офшорів, стали центром уваги світової громадськості [5].

В останні роки з'явилося багато нових офшорних юрисдикцій, головним призначенням яких є обслуговування фінансів, набутих у країнах Співдружності Незалежних Держав й Азіатсько–тихоокеанського регіону. До цих офшорних юрисдикцій входять Самоа, Острови Кука, Кіпр, Ніуе.

Банківська таємниця, як один з елементів офшорного бізнесу, отримала свій розвиток у Швейцарії, банки якої ще в

часи Великої французької революції пропонували гарантію секретності їхніх вкладів.

Науково–технічна революція, яка має велике значення у веденні фінансово–господарської діяльності офшорних компаній, стала рушійною силою для позитивного розвитку офшорних юрисдикцій та їх подальшого використання. Підтримувати функціонування багатьох офшорних юрисдикцій на належному рівні без науково–технічних досягнень, які полягають у розвитку передових інформаційних технологій і засобів зв'язку, було б дуже складно. Типовою для офшорних відносин є ситуація, коли офшорна компанія зареєстрована в одній країні, діяльність веде у другій, банківський рахунок відкритий у третій, а власник офшорної компанії проживає в четвертій країні.

Етапи виникнення офшорних юрисдикцій

1815 р.

- Віденський Конгрес гарантує нейтралітет Швейцарії, підкреслюючи тим самим стабільність Швейцарії як притулку для іноземних грошей. Швейцарські банки, які вже здобули репутацію на банківських таємницях, тільки виграла від цього.

1889 р.

- Нью-Джерсі починає створювати нові пільгові податкові закони для корпорацій і скорочує державні податки, спонукаючи реєструватися корпораціям з інших штатів. Цьому послідували Делавер та інші штати.

1890 - 1920 рр.

- Спочатку в Нідерландах, потім в швейцарських кантонах і Люксембурзі почалося звільнення закордонних філій місцевих компаній від оподаткування і пропонування пільгових режимів компаніям, задля залучення іноземних інвестицій.

Перша світова війна

- У той час як європейські країни потерпають від фінансування військових потреб та підвищення податків, заможні фізичні та юридичні особи прагнуть уникнути сплати своєї частки. Швейцарія стає їх найбільшим банкіром.

1925 р.

- Велика Британія приймає закони, які полегшують використання трастів з метою збереження фінансової секретності. Трасти стають англо-саксонською моделлю швейцарської банківської таємниці.

1929 р.

- Британський уряд дозволив єгипетським компаніям у британській власності зареєструватися у Великій Британії без сплати податку до казни, створивши новий прецедент для ухилення від податків. Рішення суду стосувалося усієї Британської імперії.

1934 р.

- У відповідь на французький скандал, Швейцарія визнає злочином розкриття банківської таємниці, надаючи додатковий піар своїй офшорній юрисдикції.

Друга світова війна

- Швейцарія знову грає на глобальному конфлікті і підвищенні податків в інших країнах, без зайвих питань приймаючи гроші з нацистської Німеччини та від євреїв.

1956 р.

- Британська імперія руйнується і Банк Англії приймає рішення не регулювати деякі закордонні угоди, створюючи новий нерегульований "офшорний" простір. Цей феномен дістав назву Євромаркету і швидко розповсюдився по всьому світу.

1981 р.

- В США податкові органи випустили так звану "Доповідь Гордона", перше вичерпне розслідування діяльності офшорних юрисдикцій. Доповідь мала критичний характер, але за тиждень після публікації, Рональд Рейган вступив на посаду президента США і про доповідь забули.

1998 р.

- ОЕСР та клуб багатих країн публікує нову критичну доповідь про офшорні юрисдикції. Його приховували в інтересах офшорних юрисдикцій та лоббістів Вашингтону.

З 2000 р.

- Громадськість починає проявляти зацікавленість офшорними юрисдикціями.

Наразі

- Після того, як лідери Великої 20 заявили, що "ера банківської таємниці закінчилася" газети оголосили про початок "війни" між офшорними юрисдикціями. Проте в ОЕСР вважають, що, незважаючи на деякі позитивні зміни, суттєвих зрушень не відбулось.

МАКРОЕКОНОМІЧНІ АСПЕКТИ СУЧАСНОЇ ЕКОНОМІКИ

Іноземні дослідники та науковці більш критично підходять до ролі офшорних утворень в історії людства. Так, наприклад, агентство Tax Justice Network нещодавно підготувало свою версію розвитку подій (див. табл.) [6].

Як свідчать дані, майже половина світового руху капіталів у прямій і позиковій формі вже наприкінці ХХ ст. проходила через офшорні компанії. Фірми та громадяни близько половини кількості держав світу «працювали» з офшорами [7, с. 13]. Більше половини всіх банківських активів і третина прямих інвестицій, які багатонаціональними корпораціями зроблено за кордоном, афілійовані з офшорами [8, с. 32]. Приблизно 85% міжнародного банкінгу та емісії облігацій відбувається на так званому євроринку, що не має державної приналежності офшорній зоні. За оцінками, виконаними Міжнародним валютним фондом, тільки баланси дрібних острівних фінансових центрів становили в цілому \$18 трлн., а ця сума дорівнює приблизно третині світового ВВП [9]. Ці дані розкривають економічний та фінансовий виміри масштабів офшорного бізнесу.

У 2014 році організація Citizens for Tax Justice опублікувала результати свого дослідження стосовно використання офшорних зон корпораціями, які входять у рейтинг Fortune 500 Companies [10]. Рейтинг включає лише американські компанії, проте його аналіз дає загальне уявлення про масшта-

би використання офшорних зон та пріоритетні напрями відтоку капіталів. Корпораціями з найбільшою кількістю дочірніх компаній, зареєстрованих в офшорних зонах, стали (рис. 1).

Варто відмітити, що значна кількість таких дочірніх компаній спостерігається у представників фінансового сектору, основним профілем яких є інвестиційно-банківська діяльність, робота на фондових ринках, регулювання грошових операцій на світовому ринку, гра на товарній і валютній біржах. Також не останні місця займають корпорації, задіяні в біофармацевтиці та сфері ІТ.

Що стосується основних країн-реципієнтів, то популярними на сьогодні є так звані елітні офшорні зони та острівні держави (рис. 2). Такий розподіл не є несподіваним, оскільки перші займають лідируючі позиції у рейтингах легкості ведення бізнесу, сплати податків та за індексом податкової секретності, а другі створили ефективну логістику для надання всеохоплюючого спектру послуг, починаючи з реєстрації юридичної особи і закінчуючи пошуками секретаря на місці.

За приблизними підрахунками експертів, у світі зареєстровано більше ніж 8 млн. офшорних компаній, які створені спеціально для податкового планування та захисту активів. При цьому важливе питання у застосуванні офшорних податкових пільг відіграє організаційно-правова форма. Так,

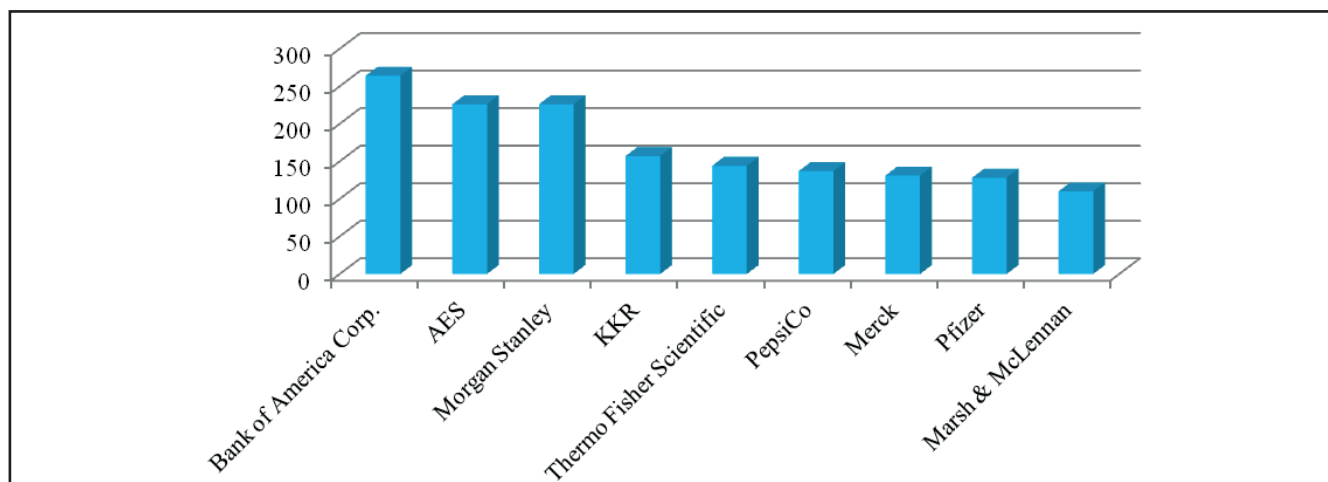

Рисунок 1. Сума офшорних дочірніх компаній корпорацій Fortune 500 Companies

Джерело: побудовано автором на основі [10].

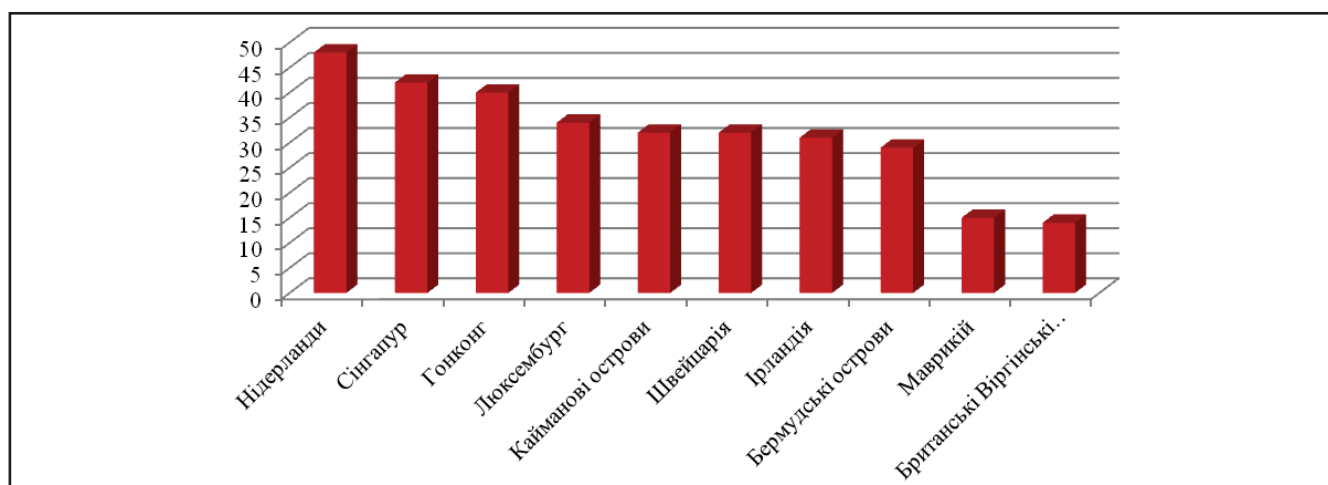

Рисунок 2. Відсоток реєстрацій компаній Fortune 500 Companies

Джерело: побудовано автором на основі [10].

для ведення діяльності обирають різні організаційно-правові форми ведення бізнесу. В цілому їх можна класифікувати за системою права, до яких відноситься офшорна юрисдикція. У світі найбільш поширеними є дві системи права: англо-американська та континентальна. Тому організаційно-правові форми ведення бізнесу в офшорній юрисдикції можуть бути або з англо-американської корпоративної моделі, або з континентальної [11].

Розраховувати на те, що компанії самі схаменуться і повернуть свої гроші, не доводиться. Поки вони просто перестають повідомляти у звітності про свої закордонні «дочки». За даними контрольного управління конгресу в США, в 2008 році 83 з 100 найбільших по виручці публічних компаній США повідомляли, що у них є «дочки» в податкових гаванях. Але останнім часом число таких структур у звітності підозріло скоротилося. У звітності Oracle в 2010 році налічувалося більше 400 дочірніх компаній, до 2012 року залишилося тільки вісім, з них п'ять – в Ірландії. У Google зі 100 у 2009 році (81 з них – на Бермудах, Нідерландських Антильських островах і в Гонконгу) до 2012 року залишилося дві в Ірландії. У Microsoft у 2002 році було більше 100 «дочок», до 2012 року залишилося 11, у Raytheon з 250 у 2003 році – жодної. Компанії в більшості своїй пояснюють це бажанням спростити розкриття інформації. Цікаво, що ця тенденція виникла в той час, як влада стала активно виявляти податкові лазівки [12].

Висновки

Як і для інших елементів економічного життя, для офшорних зон характерні еволюційні процеси. Сформувались, офшорні зони перетворилися в самостійну одиницю світової економіки. Протидія з боку світової спільноти компаніям, зареєстрованим у податкових гаванях (офшорним компаніям), обумовлена тим, що вони використовуються як інструмент ухилення від сплати податків і відмивання грошей, отриманих злочинним шляхом. Головною особливістю офшорних компаній є їх номінальна присутність у країні реєстрації (відсутня діяльність) при управлінні бізнес-процесами з-за кордону і наявності власників нерезидентів податкових гаваней, інформація про які утаюється. Таким чином власники офшорних компаній ухиляються від оподаткування в країні, де фактично здійснюється діяльність їхніх компаній і утворюються доходи.

Глобальна фінансова криза 2008 року загострила увагу світової спільноти до податкових гаваней. Основним напрямом у міжнародній антиофшорній політиці стало посилення тиску на юрисдикції, що не бажають співпрацювати з національними владами в частині розкриття інформації про кінцевих бенефіціарів зареєстрованих на їх території підприємств. Шляхом реалізації такої політики є примус податкових гаваней до впро-

вадження міжнародних стандартів податкової прозорості та обміну податковою інформацією. Таким чином, акцент у міжнародній антиофшорній політиці в даний час зміщується на забезпечення прозорості ведення бізнесу та обміну інформацією.

Негативні наслідки від використання податкових гаваней обумовлюють необхідність проведення політики, яка покликана жорстко обмежувати такий негативний вплив на розвиток національної економіки. Внутрішня політика держав з протидії використанню офшорних компаній полягає в розробці положень про контрольовані іноземні компанії, а також у розробці спеціальних «чорних» списків офшорних юрисдикцій, до операцій з компаніями з яких застосовується особливий порядок оподаткування, покликаний нівелювати одержувані з їх допомогою податкові вигоди.

Список використаних джерел

1. Offshore Financial Centers. The Role of the IMF. – 2000. – Retrieved from <http://www.imf.org/external/np/mae/osshore/2000/eng/role.htm>
2. Zorome A. Concept of Offshore Financial Centres: In Search of an Operational Definition / Zorome A. – 2007. – Retrieved from: <http://www.imf.org/external/pubs/ft/wp/2007/wp0787.pdf>
3. Хейфец Б.А. Офшорные юрисдикции в глобальной и национальной экономике, – М.: Экономика, 2008 – 335 с.
4. История офшорного бизнеса [Электрон. ресурс]. – Режим доступа: <http://about-offshores.ru/ofshorniy-biznes/istoriya-ofshornogo-biznesa.html>
5. Clemens F. Tax evasion, tax avoidance and tax expenditures in developing countries: A review of the literature / F. Clemens // Oxford University Centre for Business Taxation. – 2010. – 76 p.
6. Tax Justice Network. Offshore History. – Retrieved from: <http://www.taxjustice.net/topics/more/offshore-history/>
7. Вергун В.А. Иноземні інвестиції: офшорні зони та їх інституції в міжнародному бізнесі / В.А. Вергун, О.І. Ступницький. – К.: Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2012. – 415 с.
8. Ronen Palan, Richard Murphy, Christian Chavagneux. Tax Havens: How Globalisation Really Works. Cornell University. – 2010. – P. 51.
9. Philip R. Lane, Gian Maria Milesi-Ferretti. The History of Tax Havens: Cross-Border Investment in Small International Financial Centers // IMF Working Paper, WP/10/38, Feb., 2010.
10. Citizens for Tax Justice. Offshore Shell Games 2014. The Use of Offshore Tax Havens by Fortune 500 Companies. – Retrieved from: <http://ctj.org/pdf/offshoreshell2014.pdf>
11. Andrew K. Rose and Mark M. Spiegel Offshore Financial Centers: Parasites or Symbionts? // Haas School of Business April 4, 2006
12. Оверченко М., Шлейнов Р. Как Microsoft, Apple и Hewlett-Packard уходят от налогов [Электрон. ресурс]. – Режим доступа: http://www.vedomosti.ru/library/articles/2013/05/27/uklonenie_poamerikanski